

Pigerne, drengene og gymnasieidrætten i det 20. århundrede

Af Per Jørgensen

Skolehistorie er en gammel disciplin. Det samme er ikke tilfældet med skoleidræts-historie og slet ikke, når det drejer sig om gymnasiet.¹ Denne artikels ene formål er derfor at etablere en referenceramme: Hvilke aktiviteter er det gennem århundre-det blevet anbefalet/påbudt at undervise i? Hvorledes er den gode og korrekte under-visning blevet beskrevet? Det andet formål er, i overensstemmelse med denne årbogs tema, at se disse to spørgsmål fra et køns-perspektiv. I den sammenhæng er artiklens teoretiske ståsted, at køn især er en kulturel konstruktion, og at biologiske forskelle gennem historien er blevet brugt til at fastholde og reproducere magthierarkier og magtrelationer.

Forordninger og vejledninger² om gymnasieskolens idrætsundervisning de sidste 100 år samt de vigtigste fagtidsskrifter³ for skoleidræt udgør det centrale kildemateriale. Yderligere materiale er hentet fra skolelitteraturen og avisartikler. Det er kun den obligatoriske idrætsundervisning, der undersøges, og der tages udgangspunkt i fagets selvforståelse i form af de skiftende, ideale tanker og ideer om den gode idrætsundervisning. Svagheden ved den strategi er, at virkeligheden ofte er et andet sted. Der kan være langt fra Undervisningsministeriet i København eller fra fagets avantgarde i fagtidsskrifterne til dagligdagens virkelighed præget af lokal kultur og forhold. »Gymnastik«, »legemsøvelser« og

»idræt« har gennem tiden været fagets navn i det, der har heddet »latinskolen«, »den højere almenskole« og »gymnasieskolen«. Artiklen bruger betegnelserne »idræt« og »gymnasieskolen«.

Et gammelt fag

I 1831 blev gymnastik indført i latinskolerne, men først med reformen i 1871 blev fagets placering for alvor slået fast, og siden da er det kun fagene dansk, historie og idræt, der uafbrudt har været obligatoriske for alle elever gymnasietiden igennem. Til at begynde med var det dog kun drengene, der havde idræt, idet pigerne først fik adgang til gymnasiet med reformen i 1903. Siden 1875 havde kvinder kunnet studere ved universitet, men havde måttet tage studentereksamen på private pigeskoler.⁴

Faget har, bedømt ud fra krav til underviserkompetence, evaluering og faciliteter, ofte været anset for mindre vigtigt end de øvrige fag. Alligevel har det i lange perioder haft mange timer. I 1871 var den ugentlige undervisningstid fire timer.⁵ De to køn har i princippet haft samme timeantal i idræt. Timetallet var stabilt i lang tid, først i 1958 kom nedskæring til tre lektioner om ugen. Reduktionen i 1970 til to lektioner var begrundet i femdages ugens indførelse. Reduktionen i 1975 var indirekte, idet lektionslængden gik fra 50 min. til 45 min.

Antallet af idrætstimer har regelmæssigt

været til debat. I mange år stod kampen for »én time dagligen«⁶, i vore dage kæmpes for at bevare status quo. I det seneste reformarbejde var der røster fremme om, at idræt i gymnasiet fra 2005 kun skulle være obligatorisk det første halve år. Dernæst skulle det være valgfag. I 1992 mente daværende undervisningsminister Bertel Haarder, at: »Det er uheldigt at eleverne, dem der ikke har lyst, skal trækkes rundt til idræt«.⁷

Gymnasiereformer og gymnasieidræt gennem 100 år 1903: Med »Håndbogen« som fællesnævner

Med reformen i 1903 indførtes modellen for den gymnasieskole, vi kender i dag. Da det samtidig blev vedtaget, at gymnasiet skulle hvile på en 4-årig mellemskole⁸, betød det dog, at de første studenter efter 1903-loven først blev udklækket i 1910. I 1906 blev det besluttet, at også gymnasiets idrætsundervisning skulle hvile på »Haandbog i Gymnastik« (*Håndbogen*), der i forvejen var grundbog for underskolen og mellemskolen.⁹

Håndbogen udgjorde således en slags fælles kanon for al undervisning i gymnastik og idræt. Derved mente man at kunne sikre en kontinuitet i idrætsundervisningen fra første til sidste skoledag, på land og i by, for samtlige niveauer samt for begge køn. *Håndbogen* var, tiden taget i betragtning, progressiv i sit forhold til undervisning af de to køn. Bogen tog bl.a. afstand fra hidtidig praksis, der sagde, at gymnastik var mindre nødvendig for piger.¹⁰

Den pædagogik, der blev anbefalet, havde som overordnede formål »ikke at more, men at opdrage«.¹¹ Det kunne grundlæggende foregå på to måder. Vigtigst var det,

der blev kaldt »*Den egentlige gymnastik*«, der kunne underinddeles i behændighedssøvelser, redskabsgymnastik samt stillingsgymnastik, siden kaldet »fritstående øvelser«. Stillingsgymnastikken var vigtigst, og den skulle udføres efter principperne i svensk gymnastik, også kaldet *Ling gymnastik*. Læreren skulle via kommando og disciplin sørge for, at hver elev fik den korrekte dosis øvelser for at sikre »*virknin-gen*«. Denne udmøntedes i den gode holdning, illustreret ved den rette ryg der, hævede man, også signalerede en retlinet person. Ved siden af den egentlige gymnastik var *den anvendte gymnastik*, der bestod af leg og boldspil. Her var det omvendt vigtigt, at læreren kun var igangsættende og iagttagende, ja helst »usynlig«. Leg og boldspil skønnedes særligt velegnet til elevernes (selv)opdragelse til fællesskab og samarbejde, og det krævede, fastslog *Håndbogen*, en tilbageholdende lærer.

Hvad forskrifterne for de to køn angår, fastslår »*Håndbogen*«, at gymnastik er lige så nødvendigt for piger som for drenge, og at opdragelsens mål stort set er ens for de to køn. Den kvindelige organisme har, hedder det, væsentlige overensstemmelser med den mandlige. Kvindelige elever kunne derfor i almindelighed, dog med visse fysiske og æstetiske hensyn, bruge de samme øvelser som de mandlige. Kvinder er fysisk svagere, især deres underlivsorganer kræver hensyn, og deres nervesystem er sædvanligvis mere let påvirkeligt end det mandlige. Alle øvelser, der kræver særlig styrke, anspændelse eller mod, som f.eks. hugning, riffelskydning og tovtrækning, må derfor undgås. Omvendt er ligevægtssøvelser og ordningsøvelser særligt velegnede for kvinder. Endelig bør man ikke kræve deltagelse af kvindelige elever, der har menstruation, fastslår *Håndbogen*.

1935: Gymnastikken taber terræn

Forordningen fra 1903 gjaldt med få ændringer frem til 1935, hvor formålet indeholder begreber som »*harmonisk Legemsudvikling*«, »*Herredømme over deres Legeme*« og »*et vist Maal af fysisk Kraft*« samt »*udnytte det disciplinerende Moment*«. ¹² Selv om gymnastik stadig var den vigtigste aktivitet, havde den ikke længere samme dominerende position som tidligere. Det viste sig ikke kun i den daglige undervisning, men også indenfor gymnasieskolernes flagskib, det landsdækkende gymnastikstævne, kunne man ane, at et skifte indenfor gymnastikken var ved at finde sted. Det var dog ikke noget, der huede alle i 1934: »*Lad os ikke få mere Blødhed og Slaphed ind i vor Dreng- og Mandsgymnastik. Kvinde- lig Ynde og blød Rytmik passer nu en Gang ikke for mandfolk*«. Også pigestyrtikken blev kritiseret for altid at anvende musik og for at have for meget »*Benspjæt Kling-Kling og Facade*«. ¹³

På den pædagogiske front blev det i 1935 anbefalet, at »*Passive Øvelser* (dvs. makkerøvelser) *maa ikke anvendes i Skolegymnastikken*«. Ikke kun elevernes led, men tilsyneladende også deres boglige indlæring, blev der taget hensyn til. I hvert fald blev det fastslået, at en idrætstime ikke måtte være anstrengende, hvis den blev efterfulgt af en »*Læsetime*«. På indholdssiden havde forordningen af 1935 forholdsvis præcise anvisninger for de to køn. Overordnet burde en undervisningstime i gymnastik omfatte en serie »*fritstaaende Øvelser, der giver en passende alsidig Motion*«. Desuden »*Ligevægtsøvelser paa Redskab samt for Drengenes Vedkommende tillige Hævøvelser*«. Hos pigernes skulle de fritstående øvelser udgøre tyngdepunktet, mens drengene kunne anvende indtil halvdelen af timen til spring og be-

hændighedsøvelser. Der kunne indlægges egnede lege og boldspil i undervisningen. Drengene skulle spille håndbold, fodbold, hockey, langbold samt rundbold. Pigerne spillede rundbold, kurvebold, langbold, håndbold og hockey.

1961: Nye aktiviteter

I 1953 indførtes atletikundervisning officielt for piger, det havde drengene haft siden århundredskiftet. Bortset herfra er der ingen væsentlige ændringer i gymnasieidrætten fra 1935 til reformen i 1961, hvor ændringerne til gengæld stod i kø. De vejledende bestemmelser for faget blev for første gang delt op i et afsnit for piger og et for drenge ¹⁴. Kun i svømning var kravene til de to køn ens. For første gang fastslås det, at undervisningen skal differentieres, således at eventuelle elever med »*sart konstitution, legemlige skavanker, psykiske vanskeligheder eller lignende*« også kan være med. Nyt er også kravet om, at eleverne skal være glade for arbejdet, opnå en følelse af velbefindende, samt at læreren skal motivere dem for faget.

Overordnet set skulle gymnastikken stadig have størst betydning blandt aktiviteterne, men på indholdssiden blev den markant ændret. Pigestyrtikken skulle især indeholde bevægelighed via fritstående øvelser af rytmisk karakter og med anvendelse af musik. I drengestyrtikken skulle lægges vægt på holdningskorrektur, redskabsøvelser og kondition, og i atletik var der betydelige kønsforskelle i indholdet. Det længste løb for piger var således kun 60 m, de behøvede ikke aflægge mærkeprøver, og læreren skulle være opmærksom på overanstrengelsessymptomer. Drengenes undervisning i atletik var bygget op om atletikmærkets øvelser. Helt nye boldspil blev indført. Drengene blev anbef-

falet basketball, fodbold, håndbold og volleyball og pigerne basketball, håndbold, langbold, M-bold og volleyball. Der var således nye boldspil at vælge imellem ikke mindst for pigerne, men også en vis træghed i systemet. Det fremgår af en kommentar fem år efter, i 1966: »Så utroligt det end lyder, er der stadig piger, der forlader gymnasiet uden at have lært andre boldspil end langbold«. ¹⁵

Gymnasievejledningen i 1961 signalerer et slags brud med hidtidig praksis, bl.a. peger den fremad i sin (forholdsvis) åbenhed overfor valg af aktiviteter og pædagogik samt i beskrivelsen af forholdet mellem lærer og elev. Det var dog ikke kun i idrætsundervisningen, dette var tilfældet, men også i den øvrige undervisning. Troen på læreren som autoritet var ved at skrیده, i løbet af få år blev hr. Jensen f.eks. til Erik. Også tidligere tiders overbevisning om, at der fandtes en manifest, guldrandet viden alle skulle kunne, stod for fald. Skolens form og indhold skulle blive mere grundlæggende ændret de næste 20 år end de foregående 200. Flere har beskrevet resultatet af denne udvikling. ¹⁶ Den svenske etnolog Jonas Frykman ser 1960'erne som den spæde begyndelse til nutidens tilstande, hvor undervisningen er personcentreret med fokus på det nære og det individuelle. Moderne undervisning er blevet til identitetsarbejde, hvor skolen ikke lærer eleven at »blive til noget«, men at »blive til nogen«. ¹⁷

1971: Idrætsbegrebet udvides

Reformen i 1971 mindede for første gang idrætslæreren om, at fagets praktik var andet og mere end discipliner. Gymnasieskolens idrætsbegreb blev udvidet. Nu skulle der også undervises i grundtræning og arbejdsteknik. ¹⁸ Grundtræningen bestod af opvarmningsprogrammer, konditionstræ-

ning, muskeludholdenhedstræning, muskelstyrketræning og bevægelighedstræning. Arbejdsteknik bestod af grundprincipperne for arbejdsstillinger samt løfte- og bæreteknik. Om specialidrætterne hed det, at der skulle lægges vægt på idrætsgrene – individuelle og for hold – som eleven kunne dyrke efter endt skolegang. Skoleidrættens indhold nærmede sig mere og mere fritidsidrættens. Gymnasiets gamle rolle som et slags reservat for idrætsaktiviteter, der var ukendte i »det virkelige liv«, var stærkt på retur. Ingen aktiviteter anbefales specielt for piger respektive drenge. Badminton, rytmisk gymnastik og orienteringsløb var nye aktiviteter. Som sædvanlig skulle der ikke afholdes eksamen i faget, men for første gang siden 1919 blev kravet om en afslutningsopvisning sløjffet.

Nyt er det også, at planlægning af arbejdet skal finde sted i samarbejde mellem lærer og elever under hensyntagen til elevinteresse, faciliteter og holdstørrelse. Hvis det er muligt, skal der samarbejdes med andre fag. Læreren skal ikke kun undervise traditionelt lærerstyret, men skal også inddrage gruppearbejde og eventuelt opgaveløsning. Eleverne skal i stigende grad vænnes til at arbejde selvstændigt. Det pointeres i vejledningen, at der er fysiske forskelle mellem de to køn, hvilket der bør tages hensyn til i planlægning. For første gang gives mulighed for samundervisning, men kun hvis den kan gennemføres med fagligt og kammeratligt udbytte, kan den anbefales. Den må dog kun finde sted, hvis den accepteres af alle og bør opføre, hvis nogle elever føler sig utrygge.

1987: Idræt på mellemniveau

Forordningen i 1987 førte til brud med traditionen, at idræt i gymnasiet kun var på obligatorisk niveau. Med reformens opde-

ling af gymnasiets fag i tre niveauer: obligatorisk, mellem- og højniveau fik idrætsfaget mulighed for et »avancement«. Ikke til højniveaufag, som man havde håbet på efter nogle års succesfuld forsøgsvirksomhed med »idrætsgrene«, men idræt blev fremover mellemniveaufag.¹⁹ Her var undervisningen opdelt i to hovedområder. Hovedområde 1 (praktikken) var identisk med, men uddybede obligatorisk niveau, mens hovedområde 2, som det også var tilfældet med HF-tilvalg, bestod af naturvidenskabelig teori (arbejdsfysiologi og speciel teori) og humanistisk-samfundsvidenskabelig teori (idrætssociologi og idrætshistorie) med hovedvægt på danske forhold. Ca. 8% af eleverne valgte mellemniveau i idræt første gang, det blev udbudt, i 1989. Samme år tog ca. 15% af HF-årgangen tilvalg i idræt.²⁰ I 2005 er de tilsvarende tal ca. 18% for idræt på mellemniveau og ca. 21% for HF's idrætstilvalg.²¹

Samarbejdet mellem lærer og elev skulle nu være mere end en hensigtserklæring idet, det blev fastslået, at eleverne havde medbestemmelsesret, og at undervisningen derfor måtte bygge på deres forudsætninger og interesser. Læreren skal styre, til eleverne kender fagets muligheder, har opnået basale færdigheder, og læreren kender deres forventninger og forudsætninger. Dernæst kan de i stigende omfang få indflydelse på undervisningens form og indhold. Der opfordres igen til, at idræt indgår i tværfagligt samarbejde. Den øgede medbestemmelse til eleverne kunne imidlertid, viste det sig, føre til et valgsystem, hvor eleverne foretog bevidste eller ubevidste kønsspecifikke valg, der kunne sætte integrationstanken helt eller delvist ud af kraft.

Termen »samundervisning« fra 1971 blev forladt, nu hed det, at kønsintegreret undervisning ofte giver »positive faglige og pædagogiske muligheder«. I andre sam-

menhænge var det imidlertid »mest hensigtsmæssigt at arbejde kønsadskilt, idet kønssocialiseringen og de fysiske forskelle spiller en væsentlig rolle for elevernes færdigheder og holdninger til idræt«. Det påpeges, at de fysiske forskelle mellem 16-19årige piger og drenge samt de forskellige erfaringer og oplevelser, de har erhvervet i idræt, skal spille en væsentlig rolle i undervisningen. Denne bør derfor sikre tilbud, hvor de to køn kan deltage med lige forudsætninger. Som forslag hertil nævnes svømning, gøgl og akrobatik eller kendte boldspil med ændrede regler.

Fordelene og ulemperne ved at ændre regler og arbejde pædagogisk med form og indhold i idrætsundervisningen blev diskuteret i fagtidskrifterne i 1980'erne. Således foreslog en gruppe lærere i et opgør med idrættens konkurrencementalitet en ny idrætsstævneform med et pædagogisk »forsvarligt« konkurrenceindhold: »Det kunne være grupper á 4/8/30, der arbejder med (spiller!) forskellige boldbasisspil, det kunne være forskellige orienteringsløb, folkedanse, rytmiske aktiviteter«. En kollega på et andet gymnasium vrissede imidlertid: »Ophavsmændene til dette misfoster af et forslag kan ikke have megen fornemmelse af, hvad der motiverer eleverne til at gå til frisport«.²²

2005: Kernestof, fokusområder og teori-praktikkobling

Den reform, der trådte i kraft pr. august 2005 i den danske gymnasieskole, er på mange måder et brud med tidligere praksis. At arbejde i teams er måske ikke så nyt for idrætslærerne, som det er for andre af gymnasiets lærere, men også mht. undervisningsstruktur, form og indhold er der store ændringer: Der indføres »almen studieforberedelse«, »grundforløb« og samarbejde

mellem fagene på tværs af gymnasiets tre faglige dimensioner: den naturvidenskabelige, den humanistiske og den samfundsvidenskabelige. Begreber som »kernestof«, »supplerende stof«, »IT« og »fokusområder« signalerer ligeledes nye tider. Idræt fortsætter som obligatorisk fag og findes også på B-niveau.

Den praktiske undervisning deles op i tre områder, der hver for sig højst må fylde 50% af undervisningen: a) tekniske og taktiske færdigheder i boldspil, b) musik og bevægelse og c) øvrige idrætter. Dette krav vil (bør) medføre stor ændring af gældende praksis mange steder, idet ca. 70% af tiden i øjeblikket går med boldspil og kun ca. 10% med musik og bevægelse.²³ Karakteren beholdes i idræt og skal ikke længere kun være medtællende. Den får vægten en og tæller dermed som i andre fag. Den enkelte elev skal evalueres på baggrund af en alsidig, kønsintegreret og kønsdifferentieret undervisning.

Der skal tages udgangspunkt i elevernes niveau fra grundskolen. Eleverne skal opleve, at de ikke bare laver idræt, men at de undervises i idræt, samt at det er en forudsætning for deltagelse, at de er omklædte og fysisk aktive. Forløbene skal vare mindst 10 lektioner, så faglig fordybelse kan sikres. Det centrale for faget skal fortsat være den fysiske aktivitet, men der stilles nu krav om, at fagets praksis skal integreres med teori om fysisk aktivitet, træning og sundhed. Undervisningen af begge køn skal tage hensyn til progression, variation, sikkerhed samt til den fysiologiske kønsforskel og skal sikre, at begge køn motiveres til fortsat fysisk aktivitet.

Der er alt i alt tale om meget vidtgående ændringer i forhold til tidligere praksis. Ikke mindst det ambitionsniveau der signaleres mht. omfang og art af den teoriundervisning, der nu skal inddrages på obligato-

risk niveau, gør det spændende at se, hvorledes fagets indhold kan ændres uden at mængden af praktik sættes afgørende ned. Får vi reelt et B-niveau 1 og 2?

Kønnene mellem »særart« og »lighed«

I 1915 var der to hovedsynspunkter blandt kvinderne i kampen for stemmeret. Det ene synspunkt lagde vægten på forskellene mellem mænd og kvinder, på kvindernes særart, på det virkelig kvindelige, der var undertrykt, men som skulle frem. Det andet lagde vægt på ligheden mellem kønne. Begge synspunkter har man også kunnet følge gennem hele århundredet i den løbende diskurs om pigeidrætten og drengeidrætten i den danske gymnasieskole. Man kan således sige, at kønsdiskursen i idrætten i den danske gymnasieskole i det 20. århundrede har haft grundlæggende træk tilfælles med samfundets kønsdiskurs i samme periode.

I den første halvdel af århundredet var det første synspunkt det mest almindelige: pigerne var fysisk og psykisk anderledes end drengene og burde derfor udøve idrætsaktiviteter i overensstemmelse hermed. Det er den holdning, der kan tolkes ud af forordninger og vejledninger helt frem til 1960'erne. Pigerne skal have samme resursetildeling som drengene og have aktiviteter på egne præmisser. Man kan dog også støde på det andet synspunkt, at der burde tages udgangspunkt i ensartethed og lighed frem for særenhed, tidligt i århundredet. Det er i hvert fald den tankekreds forfatterne af »Håndbogen« tager udgangspunkt i, når de hævder, at opdragelsens mål er ens for de to køn, og at den kvindelige organisme har væsentlige overensstemmelser med den mandlige.

Man kan imidlertid også møde dette lighedssynspunkt som opposition. Det ses f.eks. når nogle lærerinders introducerer deres elever til idrætsaktiviteter, som hører hjemme på drengenes program, og som der i virkeligheden ikke er hjemmel i forordningen til at lave med piger. Det gælder f.eks. lærerinde V. Buchwald i 1925 i Aalborg Kathedralskole.²⁴ I stikordsform var hendes årsprogram: Sommer: Ca. halvdelen spillede tennis. Single for »de raske«, double for »de svagelige«, resten dyrkede fri idræt (atletik). Løb: startøvelser samt træning til at kunne løbe 1000 m. Spring: Højdespring, længdespring med og uden tilløb samt løbespring over lav hæk. Kast: spydkast og boldkast. Vinter: Især gymnastik, men i forårssæsonen øvedes langbold og håndbold. Der blev taget skoleidrætsmærker af pigerne. Det er interessant, at pigerne dels dyrkede atletik på et tidspunkt, hvor det slet ikke var indført for piger hverken i gymnasieskolen eller ved de olympiske lege, og dels at de også løb helt op til 1000 m, hvilket dengang almindeligvis blev anset for en uhørt lang og usund distance for kvinder.²⁵

Synspunktet om ensartethed og lighed mellem kønnene i idrætstimerne hører dog især de sidste 30 år til. I gymnasieskolen blev det ført frem noget tidsforskudt i forhold til den tilsvarende debat i samfundet, og som udgangspunkt havde det to poler. Den ene pol handler om samundervisning, fremført allerede i et udvalgsarbejde i 1905,²⁶ og indført i forordningen af 1971 for første gang. Den anden pol, som især kan findes i 1980erne i gymnasieskolens idrætsdiskurs, består i ønsket om egentlig kønsintegration i undervisningen med det formål at ændre de to køns holdninger til og fordomme om hinanden. Ikke kun for deres egen skyld men også for samfundets. Debatten vil blive ridset kort op i det følgende.

I perioden fra 1970ernes slutning og ca. 15 år frem var det ikke ualmindeligt, at debattører tog udgangspunkt i en cocktail bestående af samfundsmæssige overvejelser, pædagogiske betragtninger og fagpolitik, når idrætten i gymnasieskolen blev diskuteret. Et markant eksempel er diskussionen om kønsintegration i gymnasieidrætten. Holdningen indtil da var, at de to køn skulle udøve idræt hver for sig i gymnasieskolen og i det omfang samundervisning lejlighedsvis blev anbefalet, var det aldrig som et overordnet princip, men kun i udvalgte, velegnede aktiviteter. Selve integrationsideen, at de to køn via idræt kan lære om og af hinanden også om ikke idrætslige forhold, dukker først op i idrætslærerkredse i slutningen af 1970erne.

I første omgang var det dog et af de spørgsmål, der især fængede hos høvdingene og ikke hos indianerne. I hvert fald blev to regionalmøder, begge med kønsintegration på programmet, aflyst i 1978 pga. manglende tilslutning. Redaktørerne af gymnasieidrætslærernes fagblad, GISP undrede sig. De mente, at emnet, der berørte såvel tradition, moral, fagpolitik som uddannelsens kvalitet, fortjente en diskussion. Det fik et par debattører frem i skoen: »*Permanent samundervisning ville – al den stund kønsforskelle spiller en rolle i idræt – efter min bedste overbevisning betyde, at vi stillede langt de fleste elever og lærere (ikke mindst de kvindelige) over for urimelige vilkår*«. Det pacificerede imidlertid ikke de to redaktører, der mente, at kønsintegration var vejen frem, og at den kan praktiseres i al undervisning, også idrætsundervisning.²⁷

Også blandt rektorerne og eleverne blev der diskuteret kønsintegration i idræt. På rektormødet i 1978 fastslog undervisningsdirektøren, Erik Mortensen at »*samundervisning i idræt kun kan etableres, hvis så-*

vel lærere som elever har givet tilslutning hertil«. ²⁸ På elevkonferencen i Fuglsø samme år stillede eleverne krav om indførelse af kønsintegreret undervisning. ²⁹ Alt i alt må status ca. 1980 dog gå ud på, at selvom forordningen af 1971 opmuntrer til samundervisning, og at der også havde været flere tiltag og en vis positiv stemning omkring emnet, så var hverken samundervisning eller kønsintegration udbredt på det tidspunkt.

I den følgende periode fortsatte diskussionen i fagbladene. Det drejede sig om, hvad man kunne stræbe imod med kønsintegreret undervisning, hvilke muligheder og begrænsninger der kunne være tale om i undervisningen, og hvordan man kunne lægge op til progressiv kønspolitik i skolen, »når den er død ved skolegangens op-hør«. ³⁰ Det var indlæg, der prøvede at se spørgsmålet i en større sammenhæng. ³¹ I løbet af ca. 10 år blev det langt det almindeligste i gymnasieskolen, at de to køn blev undervist sammen og valgte forløb sammen, og ved 1990ernes begyndelse var der særdeles langt mellem de gymnasier, der stadig havde kønsdifferentieret undervisning. Faktisk var kønsintegration i slutningen af 1980erne blevet så almindeligt, at modsatrettet forsøgsvirksomhed dukkede op. I 1987 iværksattes således et mindre forsøg med kønsdifferentieret undervisning for alle 1.g-klasser på Marselisborg Gymnasium. Klasserne havde det samme faste program for begge køn, men de blev undervist hver for sig. Forsøget havde været en stor succes, mente de kvindelige lærere i evalueringen: »allervigtigst er det igen muligt at opleve tryk og trivsel i idrætslokalet«. De mandlige lærere mente, at den største positive effekt havde været for pigeleverne, men også drengene havde haft fordele: umiddelbar evaluering, mere tempo, sved og konkurrence, lettere

at røre ved utraditionelle ting for drengene når pigerne ikke var der, mere positiv mandehørm. ³²

Kønsintegration i gymnasieidrætten var dog kommet for at blive. Forordningen i 1987 pointerede imidlertid, at det ikke måtte tage overhånd. Der var ingen grund til at gå i den anden grøft. Nu hed det, at kønsintegreret undervisning ofte giver »positive faglige og pædagogiske muligheder«, men at i andre sammenhænge er det »mest hensigtsmæssigt at arbejde kønsadskilt, idet kønssocialiseringen og de fysiske forskelle spiller en væsentlig rolle for elevernes færdigheder og holdninger til idræt«. I vejledningen, der trådte i kraft august 2005 stilledes krav om såvel kønsintegreret som kønsdifferentieret undervisning.

Et af problemerne med kønsintegrationen har været, at den i stort omfang er foregået på drengenes præmisser. Ikke kun når der blev spillet fodbold, men også når der blev danset. Det har bl.a. medført advarsler mod den »falske ligestilling« hvor de »specielt kvindelige idrætsdiscipliner« trænges tilbage, mens mange af de stærke piger – elever og lærere – støtter drengene i kampen for at dyrke fodbold, håndbold, basketball. ³³ Synspunktet om de specielt kvindelige idrætsdiscipliner er interessant derved, at det er på linje med det synspunkt, der plæderer for »det virkeligt kvindelige« og kvindernes »særart«. Altså et synspunkt, der især blev ført frem tidligere i århundredet. Synspunktet var imidlertid ikke helt udsædvanligt for 1980erne, idet det også kunne findes i dele af rødstrømpebevægelsen. ³⁴

I diskussionen af fordele og ulemper ved samundervisning eller kønsintegration i idrætsundervisningen ligger der således ofte en vurdering af, om den slags undervisning er god eller dårlig specielt for pigerne.

I baghovedet rumsterer især det spørgsmål, idrætsundervisere har måttet stille sig selv i generationer: »Hvorfor er der flest piger, der ikke trives med idrætsundervisningen?«

Idræt som middel

Faget idræt har i skolesammenhæng først og fremmest været anvendt som et middel til »noget andet«, f.eks. til sundhed eller opdragelse. Idrættens egenverdi er kommet i anden række. F.eks. har argumenterne for at indføre karakterer i idrætsfaget næsten altid taget udgangspunkt i en »mid-deltænkning«. Karaktererne i idræt skulle ikke først og fremmest bruges til at få sorteret eleverne efter dygtighed som i andre fag eller inspirere til en ekstra indsats. De skulle i stedet bruges til at løse problemer som: Hvordan disciplinerer man eleverne? Hvorledes får faget og dets lærere større respekt hos eleverne, hos kollegerne på lærerværelset eller i offentligheden? Og ikke mindst: Kan karakterer bruges til at komme det store fravær og de mange fritagelser, især hos pigerne, til livs?

Da der skulle indføres medtællende årskarakter i idræt i 1919 i gymnasiet, var der dog først frygt for, at det ville øge det i forvejen store frafald ved lægeerklæringer, men karaktererne kom til at virke modsat. For drengenes vedkommende faldt frafaldsprocenterne fra ca. 22 før indførelsen til 15 efter. De samme tal var for pigernes vedkommende henholdsvis 49% og 29%. Frafaldet ved lægeerklæringer blev således markant mindre. Det gennemsnitlige procentfald dækkede dog over store udsving, der kun kan forklares ved tradition og lokal kultur. Også efter karakterernes indførelse kunne man nemlig finde – om end få – gymnasier med fritagelsesprocenter på op mod 70 for drengenes og 100 for pigernes

vedkommende. Ud over at der, målt med vore dages normer, var tale om rystende procentsatser, kan de også bruges som bevis på, at mange elever, deres forældre, landets læger og mange lærere langt op i det 20. århundrede simpelt hen ikke tog idræt alvorligt som fag og slet ikke for pigernes vedkommende. En kendt skolemand mente således i 1924, at: »*Gymnastik er fortræffeligt, men Husgerning er dog vigtigere*«. ³⁵

Der var et tydeligt kønsperspektiv i diskussionen om fraværet og fritagelserne. Det er almindeligt kendt, at »*Svagligheden gennemgaaende er langt større hos Piger end hos Drengene*«, som N.H.Rasmussen påpegede i 1904. ³⁶ Det ser alt i alt ud til, at fritagelsesprocenter, som ikke må forveksles med fraværprocenter, i størrelsesordenen 30% for drengene og 40% for pigerne ikke var ualmindeligt i gymnasieskolen i de første årtier af det 20. århundrede.

Det undrede ikke samtiden, at det især var pigerne, der blev fritaget. I en grundig undersøgelse af den fysiske og psykiske tilstand hos 33 piger, der alle var fritaget for gymnastik med lægeerklæring, konkluderede en docent i skolehygiejne i 1907, at pigerne havde et modtageligt, let sårbart nervesystem, som ikke styrkedes ved, at de tre gange om ugen under kommando hidses op i »*Svimmelhed og Angst*«, som han udtrykte det. Også de nervesvage piger burde have motion, mente lægen og anbefalede derfor: »*at Snedkersløjd vilde være en udmærket Legemsøvelse for dem*«. Det ville ikke hidse dem op. ³⁷ De ældste pigers manglende deltagelse fortsatte med at bekymre. I 1915 lavede gymnastiklærerinde K.S.A. Præstgaard en afhandling om gymnastikken i de ældste pigeklasser. Arbejdet ikke var tilfredsstillende. Der var mange forsømmelser og generelt stor »Ulyst til Gymnastik«. Lærerinderne var heller ikke

tilfredse. Undervisningen var et meget anstrengende og utaknemmeligt arbejde. Og skolerne var heller ikke tilfredse. De havde ofte »mere Bryderi med det Fag end med alle andre Fag i skolen«. ³⁸

Hvad var så forklaringen på pigernes ulyst til gymnastik? Mest blev den søgt i biologiske forhold, som det f.eks. var tilfældet med undersøgelsen i 1907. De biologiske forklaringer på kønsforskelle var heller ikke ukendte i 1920'erne, men også andre aspekter, som f.eks. strukturelle, blev nu inddraget. I 1925 blev det således påpeget, at eleverne, lærerne og ledelsen – som i 1915 – var utilfredse med de ældste pigeklassers manglende motivation til idræt. Begrundelsen skulle ses, hed det, i arbejdsforholdene. Pigernes gymnastiktimer ligger efter skoletid idet alle klasser, inklusiv realklassen læses samtidig. Årskaracteren i gymnastik undgås af mange, fordi i pige-gymnastik: »kan man som bekendt uden videre Anstrengelse skaffe sig en Lægeattest, som fuldstændig fritager en for Deltagelse og dermed redder en ellers dygtig »Læseelev« fra en mindre god Aarskarakter«. Pigen snyder ofte både sig selv og sin skole, hed det, når hun bruger hovedpine, svimmelhed og træthed som undskyldning. ³⁹

Debatten om elevernes, især pigers, fravær og fritagelse fra gymnasieidrætten har rullet op gennem hele århundredet, men har oftest taget udgangspunkt i følelser eller subjektive iagttagelser. Empiri manglede. Det blev der først gjort noget ved for alvor i 1993. En undersøgelse af 1496 lægeattester for skoleåret 1989-1990 angående fritagelse for idræt i gymnasiet og HF samlet viste, at ca. 2% af eleverne søgte længerevarende fritagelse ved lægeerklæring. Hovedparten af fritagelserne begrundedes med skader i bevægeapparatet. Der var en markant overvægt af piger (76,4%)

blandt ansøgningerne. Langtidsfritagelse (mere end seks måneder) var ca. 10 gange så hyppig hos piger som hos drenge. Ca. 20% af pigerne og meget få af drengene var i så dårlig kondition, at det på længere sigt kunne blive et problem, og det blev derfor foreslået, at idrætsundervisningen særligt blev rettet mod denne gruppe. ⁴⁰

De gennemsnitlige fritagelsesprocenter var således faldet fra ca. 35 til ca. 2 i løbet af 70 år. Det er da heller ikke mere fritagelsesproblemet, men fraværspørgsmålet, men fraværspørgsmålet der dominerer debatten om elevernes manglende tilstedevær. Også indenfor det almindelige daglige fravær dominerer pigerne for tiden. Fraværet er naturligvis ikke op til 100% som alene fritagelsesprocenten var visse steder i 1920, det forbyder bl.a. kravet om højst 10% fravær, men fraværprocenter helt oppe omkring »loftet« er ikke ualmindeligt. Den korte og meget generelle konklusion er, at selv efter 100 år er det stadig ikke lykkedes, uanset valg af indhold eller pædagogik, at interessere pigerne lige så meget for gymnasieidrætten som drengene. Da der ikke er reel forskel i sygelighed de to køn imellem, kan der kun være tale om en kønsforskel i holdning til idræt. De markante kønsforskelle må skyldes, at skoleidrætten specielt og/eller idrætten generelt tilsyneladende ikke er tilpasset pigernes behov lige så godt som drengenes. Sådan har det været, hvad enten der har været meget eller lidt boldspil, meget eller lidt gymnastik, meget eller lidt konkurrence, meget eller lidt musik samt meget eller lidt kønsintegration i gymnasieidrætten.

Man kan formentlig med Foucault udbryde: »Hvor der er magt, er der modstand« og se sagen som tilstedeværelse af en ca. 100 år gammel magtrelation i gymnasieidrætten: Systemet har haft magten til at definere form og indhold, men mange af

drengene og endnu flere af pigerne har benyttet sig af magten til at »stemme med fødderne«. Skolen og lærerne har nemlig ikke haft hele magten. Meget færre elever benytter sig imidlertid af den udvej for tiden sammenlignet med for bare en generation siden.

Konklusion

- Idrætsbilledet er blevet betydeligt mere nuanceret i løbet af perioden. Det gælder for begge køn, men især for pigernes vedkommende.
- De to køn har altid haft forskelligt indhold i idrætsundervisningen. Især naturligvis dengang forordningerne fastslog det men også i en senere tid, hvor kønne-

ne har kunnet vælge mere eller mindre frit mellem forskellige aktiviteter.

- Idrætsundervisningen var med sin megen vægt på gymnastik og ukendte boldspil indtil 1960-erne forskellig fra fritidsidrætten. Det gjaldt især for pigerne. I vore dage er aktiviteterne i stort omfang ens i skole og forening.
- Det har ofte været diskuteret, hvad de to køn, især pigerne, har kunnet klare i idrætstimerne, og debatten herom har været parallel med den tilsvarende debat udenfor skolen. Forskellige synspunkter på lighed har været inddraget.
- Fritagelsesprocenterne er faldet fra gennemsnitlig ca. 35 til ca. 2 i løbet af 100 år. Pigerne har altid haft det gennemsnitligt største fravær.

Noter

1. Ernst Møller, *Træk af skoleidrættens historie i Danmark* (Nyborg, 1980) og Ivar Berg-Sørensen og Per Jørgensen (red.): *En Time Dagligen – Skoleidræt gennem 200 år* (Odense 1998). Desuden er skrevet få artikler. Fælles for bøger og artikler er, at de næsten alle tager udgangspunkt i folkeskolen. En undtagelse er dele af: Niels Vogensen (red.): *Når kroppen lytter og hjertet banker* (Gymnasieskolernes Idrætslærerforening, 1998).
2. Forordninger og vejledninger om gymnasieidræt kan findes på Danmarks Pædagogiske Universitets hjemmeside www.dpu.dk.
3. *Gymnastisk Selskabs Aarsskrift* (1904-1914), *Gymnastisk Tidsskrift* (1915-1935), *Tidsskrift for Legemsøvelser* (1936-1979), *Tidsskrift for Idræt* (1980-2001) samt *Gymnasieskolens Idrætslærerforenings Sær-Post* (GISP) (1977-2005).
4. Harry Haue, *Almendannelse som ledestjerne – En undersøgelse af almindannelsens funktion i dansk gymnasieundervisning 1775-2000* (Odense 2003), s. 256.
5. Kgl. Anordning af 1.4.1871 (§ 4).
6. Berg-Sørensen og Jørgensen (1998) (op.cit.).
7. *GISP* 1993-67 s. 12.
8. Folkeskoleloven i 1937 gjorde mellemskolen til en del af folkeskolen.
9. *Haandbogen i Gymnastik* (København 1899).
10. *Håndbogen* (1899) s. 29.
11. Per Jørgensen, »Ikke at More, men at Opdrage« I: Berg-Sørensen og Jørgensen (1998) (op.cit.) s. 83-150.
12. Anordning angaaende Undervisningen i Gymnasiet, 9.3.1935 (nr.325). Legemsøvelser s.14-15.
13. O. Thorup, »Det 12. Danske Gymnastik- og Idrætsstævne for skoleelever på Ollerup Gymnastikhøjskole 10. 11. maj«, *GT*, 1934, s. 86-90.
14. Vejledende bestemmelser vedrørende undervisningen i gymnasiet, 1961, s.41-45.
15. Hermod Andersen, »Hvad kræves der af skolens lærere i faget legemsøvelser?«, *TjL*, 1966, hefte 5, s. 82-84.
16. Se f.eks. Helle Rønholdt, »Fra sundhedsopdragelse til udvikling og læring.« I: Berg-Sørensen og Jørgensen (1998) (op.cit.), s. 233-264.
17. Jonas Frykman: *En lys fremtid? Skole, social mobilitet og kulturel identitet* (København, 2005), s. 19-102.
18. Bekendtgørelse om undervisningen i gymnasiet, 16.6.1971 (nr.322), s. 843.
19. Bekendtgørelse nr. 694 om fagene m.v. i gymnasiet, 4.11.1987 (§ 17. Idræt).

20. »Nyt fra fagkonsulenterne«, *GISP* 1989-51, s. 20-25.
21. Oplysninger fra undervisningsministeriet. For gymnasiets vedkommende dækker tallene over en forskel mellem matematiske (ca. 22%) og sproglige (ca. 14%) studenter.
22. Ellen Holsteen Jessen: »Foranlediget af debatten om stævnevirkksomhed«, Inge Jarnum Hansen: »Ødelæggelse af fritidssport og stævnevirkksomhed«, *GISP* 1981-18, s. 24-29.
23. Jette Engelbreth, »Mini-statistik over pensumindberetninger 2005«, *GISP* 2005-122, s. 27-33.
24. V. Buchwald, »Idræt med Gymnasiets kvindelige elever«, *GT*, 1925, s. 209-211.
25. Norbert Elias påpejning af borgerskabets tro på, at man blev syg af det, der var samfundsmæssigt uacceptabelt, kommer til sin ret her. Samtiden advarede meget mod, at kvinder dyrkede atletik. Else Trangbæk: *Kvindernes idræt* (2005) (op.cit.), s. 186-192.
26. Forslag til Undervisningsplaner, København 1905, s. 84-86.
27. Leder, *GISP* 1978-5, s.2, Birthe Lemberg, »En kort kommentar til redaktionens udtalelser vedrørende kønsintegration i idræt« og Torben Christensen og Gorm Christensen, »Svar til Birthe Lemberg«, *GISP* 1978-6, s. 6-7.
28. »Rektormødet 1978«, *GISP* 1979-9, s. 3-5.
29. Leder, »Hjælp til selvhjælp?«, *GISP* 1978-7, s. 2.
30. Aksel Bech og Kurt Trangbæk, »Om kønsintegration i idrætsundervisningen«, *TfI*, 1981 nr. 4, s. 158-160.
31. Kirsten Cornelius m.fl. (red.), *Medspil – Modspil, Debatbog om idræt i de gymnasiale uddannelser* (København, 1985).
32. Ingrid Møller og Jan Holst, »Forsøg med kønsdifferenteret idrætsundervisning«, *GISP* 1991-58, s. 10-13.
33. Inger Frimodt-Møller m.fl., »Skal vi spille fodbold eller danse – Piger og Idræt«. I: Anne Steen Pedersen og Inger Frimodt-Møller (red.), *Piger i Gymnasiet og på HF – overlevelse eller frigørelse* (Gadstrup, 1983), s. 37. Dorte Antonsen, »Piger i idrætsundervisningen« I: Kirsten Cornelius (1985) (op.cit.) forstår synspunktet, men finder ikke at ren kønsdifferentiering er et godt svar på problemet, s. 97.
34. Drude Dahlerup, »Kvindebevægelsen i Danmark«, s. 8. I: www.leksikon.org/art.
35. K.A.Knudsen, *Beretning om Statens Gymnastikinstitut 1923 og 1926* (København, 1924 og 1927). »Skolemanden« er anonym.
36. N.H. Rasmussen, »Gymnastikken i Landsbyskolen«, *GSAa*, 1904, s. 35-57.
37. Poul Hertz, »Ildebefindende hos Pigebørn som Følge af Deltagelse i Skolegymnastikken«, *GSAa*, 1907, s. 24.
38. Gerda Liebetau, »Pigegymnastikken i gymnasiet«, *GT*, 1925, s. 164-165.
39. *ibid*
40. Lars Bo Andersen og Kurt Trangbæk, »Undersøgelse af lægeerklæringer i gymnasiet og hf for skoleåret 1989-90«, *GISP* 1993-96, s. 9-14.